

MU'TAZID - BİLLÂH

Süleyman b. Vehb'i vezir tayin etti. 1 Safer 280'de (22 Nisan 893) Âmid Emiri Ahmed b. İsâ'nın üzerine yürüyüp Şeybânîler'i itaat altına aldı.

Uzun süren savaştan yorulan Mısır'daki Tolunoğulları Hükümdarı Humâreveyh gönderdiği hediyelerle Mu'tazid'in gönlünü kazandı. Mu'tazid da ona çeşitli hilâ'atler ve bir kılıç yolladı ve Fırat ile Berka arasındaki bölgeyi kendisine bıraktı. Humâreveyh, daha önce ödemediği yıllık 200.000 dinarla birlikte bundan sonra her yıl 300.000 dinar ödemeyi kabul etti. Ayrıca kızını halifeyle evlendirdi ve Muharrem 282'de (Mart 895) Bağdat'ta düğün yapıldı.

Saffâriler'den Amr b. Leys'in elçisi Bağdat'a gelerek halifeyi tebrik edip bağlılık arzemiş (2 Şâban 279 / 28 Ekim 892) ve efendisinin Horasan valiliğini talep eden mektubunu kendisine sunmuş, halife de onu Horasan valiliğine tayin etmek zorunda kalmıştı (Ramazan 279 / Aralık 892). Amr, bir süre sonra bu geniş topraklarla yetinmeyip Mâverâünnehir'e de göz dikmeye başladı. Halife Mu'tazid bu isteğini de kabul etti ve Mâverâünnehir'i Sâmânî Emiri İsmâil b. Ahmed'den alıp ona verdi (23 Muharrem 285/19 Şubat 898). Fakat Sâmânîler, Amr'ı mağlûp ederek Saffâriler'den daha güçlü ve bölgenin gerçek sahibi olduklarını gösterdiler. Halife bunun üzerine Amr'ın hâkim olduğu bütün yerleri Emir İsmâil'e verdiğini bildirdi (287/ 900).

Mu'tazid 284 (897) yılında, cuma günleri minberlerde Muâviye b. Ebû Süfyân başta olmak üzere Ümeyyegoğulları'na lânet okunmasını emreden bir mektup yazdırdı. Vezir Ubeydullah, bu uygulamanın yeni bir fitneye yol açabileceğini söylediye de halifeyi ikna edemedi. Bu defa Kadî Yûsuf, Emevîler'in Ehl-i beyt'e yaptığı kötülüklerin bu mektup vasıtasıyla yayılması halinde halkın tamamen Ali evlâdına meyledeceğini belirtince Mu'tazid bu kararı uygulamaktan vazgeçti.

Bu yıllarda Mu'tazid merkezî İnan'da (Cibâl) hüküm süren Dülefler'le uğraşmak zorunda kaldı. Dülefler Hükümdarı Ebû Leylâ Hâris b. Abdülazîz başlattığı isyan sonunda çıkan çatışmada öldürüldü (284/ 897), böylece Dülefler'in varlığına son verilmiş oldu. Dülefler'in toprakları Abbâsî halifeleri tarafından tayin edilen valilerce yönetilmeye başlandı. Bu dönemde Azerbaycan'da hüküm süren Sâcoğulları ile de münasebetler bozuldu. Buna rağmen Mu'tazid, Muhammed b. Ebû's-Sâc'ın Azerbaycan ve İrmîniye bölgesindeki hâkimiyetini tanıdı ve ona hilâ'at gönderdi (285/

898). Muhammed b. Ebû's-Sâc da halifeye bağlılığını göstermek üzere oğlu Ebû'l-Müsâfir'i kıymetli hediyelerle birlikte Bağdat'a rehine olarak yolladı (7 Muharrem 286 / 23 Ocak 899). Mu'tazid 286'da (899) Âmid'i Şeybânî Emiri Ahmed b. İsâ'nın oğlu Muhammed'in elinden aldı. Ardından Hamdânîler'den Hamdân b. Hamdûn'u Mardin Kalesi'nde kuşattı, ancak başarılı olamadı. Daha sonra Türk kumandanlarıyla beraber şehri ikinci defa kuşatınca Hamdan şehri terketmek zorunda kaldı.

Merkezî idarenin duyarsızlığı, mahallî menfaatler ve kırsal bölgelerdeki memnuniyetsizlik yeni bir Şii ayaklanması için elverişli zemin hazırlamıştı. Karmatîler'in güçlü lideri Ebû Saîd el-Cennâbî, birçok kimseyi etrafında toplayarak kısa zamanda Bahreyn ve çevresindeki geniş alanda hâkimiyet kurdu (286/899). Halifenin Cennâbî'ye karşı gönderdiği 2000 kişilik ordu mağlûp oldu. 287'de (900) Karmatîler, Abbas b. Amr el-Ganevî kumandasındaki Abbâsî ordusunu da yenerek Bahreyn'in merkezi Hecer'i ele geçirdiler. Bu sırada Muhammed b. Ebû's-Sâc'ın önde gelen kumandanlarından Vasîf Malatya üzerine yürüyüp şehri ele geçirdi ve halifeye mektup yazarak Sugur bölgesine vali tayin edilmesini istedi. Bunun üzerine Mu'tazid hemen sefer hazırlıklarına başladı ve 11 Şevval 287'de (9 Ekim 900) Vasîf üzerine yürüdü. Oğlu Müktefi-Billâh'ın da katıldığı bu sefer sonunda Vasîf yakalandı (17 Zilkade 287 / 13 Kasım 900). Mu'tazid-Billâh, veziri Ubeydullah'ın vefatının ardından onun oğlu Kâsım'ı kendisine vezir tayin etti (288/ 901). Bu olaydan bir yıl sonra 22 Rebîülâhîr 289 (5 Nisan 902) tarihinde Bağdat'ta vefat etti.

Mu'tazid-Billâh tutumlu, atılgan ve sert mizaçlı bir kimse idi. Sarsılmakta olan Abbâsî hâkimiyetini yeniden sağladığı için kendisine devletin kurucusunun lakabı verilmiş ve "İkinci Seffâh" olarak adlandırılmıştır. Şair İbnü'r-Rûmî bu vasfından dolayı onu övmüş, Yezdicerd b. Mehbendân el-Fârisî *Fezâ'ilü Bağdâdi'l-İrâk* adlı eserini ona ithaf etmiştir. Mu'tezile mezhebine sempati duyan Mu'tazid Ehl-i beyt mensuplarına da iyi davranmış, onlara ihanda bulunmuştur. Abbâsî ordusunda görev yapan Türkler'in nüfuzunu kırma-ya çalışmış ve bunu büyük ölçüde başarmıştır. Bağdat'ın doğu yakasında Süreyâ adıyla büyük bir saray yaptıran halife, sarayını korumak amacıyla Hucriyye isimli birkaç bin kişilik memlûk kuvveti teşkil etmiştir. Hastalığının ilerlediği bir sırada kumandanlar, Mu'tazid'in oğlu Müktefi-

Billâh için yeniden biat alıp hilâfet makamına geçmesini sağladılar. Mu'tazid-Billâh'ın diğer oğlu Muktedir-Billâh da ağabeyi Müktefi-Billâh'tan sonra halife olmuştur. Mu'tazid adına kesilmiş olan sikkelerden yirmi sekiz tanesi İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde teşhir edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), IX, 530, 540, 544, 557-663, 667; X, 8-10, 20-22, 28-89, 94, 128, 133; Mes'ûdî, *Mürücü'z-Zeheb* (Abdülhamid), IV, 231-274; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rûsûmü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mihâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 7-9, 18, 21-22, 27, 29, 47-50, 71-72, 86-89, 94; a.m.f., *el-Vüzerâ' ev Tuhtetü'l-ümerâ' fi târihi'l-vüzerâ'* (nşr. Hasan ez-Zeyn), Beyrut 1990, bk. İndeks; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, IV, 403-407; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fi târihi'l-hulefâ'* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Leiden 1973, s. 140-149; Reşid b. Zübeyr, *ez-Zehâ'ir ve't-tuhâf* (nşr. Muhammed Hamidullah), Küveyt 1984, bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 256 vd.; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIII, 463-479; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XXIV, 155-159; Süyûtî, *Târihu'l-hulefâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Kahire 1371/1952, s. 368-376; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü resâ'ili'l-Arab fi 'uşûri'l-Arabiyyeti'z-zâhire*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), IV, 325-337; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, 114-121; Cebrâil Süleyman Cebbûr, *el-Mülûkû's-su'arâ'*, Beyrut 1401/1981, s. 143-145; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, III, 360-362; H. Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, London 1986, s. 178-186, 188; a.m.f., "al-Mu'tazid Bi'llah", *El'* (İng.), VII, 759-760; G. le Strange, *Baghdad During the Abbasid Caliphate* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, bk. İndeks; Muhammed Sa'd eş-Şeybânî, *Târihu'l-İrâk zemene'l-hilâfeti'l-Abbâsiyye fi Bağdâd 'ale'l-ahdi'l-Mu'tazid-Billâh el-Abbâsi* (279-289 H/892-902 M), Kayrevan 1996; Saim Yılmaz, *Abbâsiler'de Mu'tazid ve Müktefi Dönemi: 279-295/892-908* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-190; H. Busse, "Das Hofbudget des Chalifen al-Mu'tazid billâh (279/892-289/902)", *Isl.*, XLIII (1967), s. 11-36; C. Melchert, "Religious Policies of the Caliphs", *Islamic Law and Society*, III, Leiden 1996, s. 338-342; K. V. Zetterstéen, "Mûta'zid", *IA*, VIII, 750-751.

ALİ AKTAN

MU'TAZID - BİLLÂH,
Ebû Bekir b. Süleyman
(المعتض بالله أبو بكر بن سليمان)

Ebû'l-Feth el-Mu'tazid-Billâh Ebû Bekir b. Süleymân el-Müstekfi-Billâh b. Ahmed el-Hâkim-Biemrillâh el-Abbâsî (ö. 763/1362)

Mısır Abbâsî halifesi
(1352-1362).

Halife Müstekfi-Billâh'ın oğludur. Velîahdını belirlemeden ölen kardeşi II. Hâkim-Biemrillâh'ın vefatından sonra onun yakınlarından oluşan Emir Şeyhûn el-Öme-

rî başkanlığındaki bir heyet tarafından alçak gönüllülüğü, hayır severliği ve ilim ehline yakınlığı dolayısıyla tercih edilerek halife seçildi (753/1352). Memlük tarihi kaynakları övgüyle andıkları Mu'tazid-Billâh hakkında çok az bilgi vermektedir. Hilâfe-te geldiği yıl, Halep nâibi ve yandaşlarının isyanını bastırmak amacıyla Suriye'ye doğru sefere çıkan Sultan el-Melikü's-Sâlih'le birlikte Dimâşk'a giden Mu'tazid'i, Bâbülferec girişindeki Demmâğiyye Medresesi'nde ziyaret ettiğini ve huzurunda bir hadis cüzü okuduğunu söyleyen Ebü'l-Fidâ İbn Kesir onu genç ve yakışıklı, güzel konuşan ve keskin zekâli bir kişi olarak tanımlar (*el-Bidâye*, XIV, 245). Sultan el-Melikü's-Sâlih Selâhaddin, el-Melikü'n-Nâsir Hasan (ikinci saltanatı) ve el-Melikü'l-Mansür Selâhaddin Muhammed dönemlerinde halifelik yapan ve 1353, 1359 yıllarında hacca giden Mu'tazid Cemâziyelevvel 763'te (Mart 1362) vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Safedî, *el-Vâfi*, X, 235; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIV, 244-246, 296; İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebih fi eyyâmî'l-Manşûr ve benih* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1986, III, 248; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-semîn* (nşr. M. Kemâleddin İzzeddin Ali), Beyrut 1405/1985, I, 234-235; Kalkaşendî, *Me'âşirü'l-inâfe*, II, 154-155; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 443; Sehâvî, *ez-Zeylû'l-tâm 'alâ düveli'l-İslâm* (nşr. Hasan İsmâil Merve), Küveyt-Beyrut 1413/1992, s. 187-188; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, II, 65-66; a.m.f., *Târîhu'l-hulefâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1371/1952, s. 500-501; İbn İyâs, *Bedâ'i'ü'z-zühûr*, I/1, s. 548-549, 587; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamûs*, Kahire 1283, II, 382; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VIII, 338; Ali Aktan, "Mısır'da Abbâsi Halifeleri", *TTK Belleten*, LV/214 (1991), s. 628-629.

İSMÂİL YİĞİT

MU'TAZID-BİLLÂH el-ABBÂDÎ

(المعتض بالله العبادي)

Ebü Amr Fahrü'd-devle el-Mu'tazid-Billâh Abbâd b. Ebi'l-Kâsım Muhammed b. Ebi'l-Velîd İsmâil el-Lahmî (ö. 461/1069)

Abbâdî emîri
(1042-1069).

27 Safer 407'de (5 Ağustos 1016) doğdu. İşbiliye'de (Sevilla) Abbâdîler hânedanını kuran babası Ebü'l-Kâsım İbn Abbâd tarafından, ağabeyi İsmâil'in Muharrem 431'de (Ekim 1039) Gırnata Zirîler Hükümdarı Bâdis b. Habbûs ile yaptığı savaşta öldürülmesi üzerine onun yerine hâcibliğe getirildi; babasının ölümüyle de 1 Cemâziyelâhir 433 (26 Ocak 1042) tarihinde el-Mu'tazid-Billâh lakabıyla hânedanın başı

na geçti. İktidara gelir gelmez hâkimiyet alanını genişletmek amacıyla Endülüs'te çok güçlenen Berberîler'e karşı cephe aldı ve ilk önce babasının Karmûne'nin (Carmona) Berberî Hükümdarı Muhammed b. Abdullah el-Birzâlî'ye karşı açtığı savaşa yoğunluk verdi. Arkasından Mirtûle (Mertola) hâkimi İbn Tayfûr ile Leble (Niebla) hâkimi Muhammed b. Yahyâ el-Yahsubî'yi mağlûp etti. Mu'tazid-Billâh'ın bu başarısı karşısında ondan çekinmeye başlayan Batalyevs, Cezîretülhadrâ, Gırnata ve Mâleka emîrleri kendi aralarında bir ittifak kurdular. Ancak Mu'tazid-Billâh 436'da (1044-45) Mirtûle'yi, 442'de (1050) Evrebe'yi, 443'te (1051) Şeltiş'i (Saltes), 444'te (1052) Kastâle, Velbe (Huelva), Şentemeriye (Santaver), Şilb (Silves) gibi Batı Endülüs şehirlerini ve 446'da (1054) Cezîretülhadrâ'yı ele geçirdi. Bundan sonra oğlu İsmâil'i Kurtuba üzerine yolladı. Fakat İsmâil bu fırsattan yararlanıp merkezi Cezîretülhadrâ olan yeni bir devlet kurmak istedi. Acımasızlığıyla tanınan Mu'tazid oğlunu bizzat öldürerek cezalandırdı. Bâdis b. Habbûs'a karşı sevkettiği diğer oğlu Muhammed ise (Mu'temid-Alellah) yenilerek geri döndü. 458 (1066) yılına kadar Batı Endülüs'ün büyük bir kısmını ele geçiren Mu'tazid o yıldan sonra doğuya yöneldi ve 459'da (1067) Karmûne'yi aldı; ancak asıl hedefi eski Emevî başşehri Kurtuba'ya hâkim olmak için denediği bütün planlar neticesiz kaldı.

Endülüs İslâm tarihinin en ünlü simalarından biri olan Mu'tazid-Billâh 2 Cemâziyelâhir 461'de (29 Mart 1069) vefat etti; bir rivayete göre ise zehirlenmek suretiyle öldürüldü. Zekâsi, hazırcevaplığı, şairliği, özellikle de idareciliği ve imar faaliyetlerindeki başarısıyla temayüz etmişti. Ancak onun asıl bilinen yönü zalimliği ve devlet idaresinde her hileyi meşrû sayması, bu uğurda zillete düşmeyi dahi normal karşılaması idi. Sarayının bahçesinde her gün idam infazı olduğu, önemli kişilerin başlarının bahçenin arkasındaki bir depoda saklandığı rivayet edilir. 445 (1053) yılında kendisine karşı direneceklerini tahmin ettiği Runde (Ronda), Mürûn ve Erkûş (Arcos) emîrlerini maiyetleriyle birlikte sarayına davet etmiş, verdiği ziyafetten sonra hepsini hamama sokup kapı ve pencereleri öldürmek suretiyle ölüme terk ederek topraklarını ele geçirmiştir. 455'te (1063) sınırlarına saldıran Kastilya-Leon Kralı I. Fernando'nun karargâhına bizzat giderek çok kıymetli hediyeler sunmuş ve çeşitli onur kırıcı şartlarla birlikte yıllık haraç ödemesi kabul etmiştir.

İyi bir şair olan ve divanı iki defa yayımlanan Mu'tazid-Billâh (Rızâ es-Sûsî, *Mecelletü Külliyyeti't-terbiyye*, IV [Trablus 1974], s. 137-230; Muhammed Mecid es-Saîd, *Mecelletü'l-Mevridi'l-Bağdâdiyye*, V/2 [Bağdat 1976], s. 105-117), israf ve eğlencenin had safhaya ulaştığı sarayını bir sanat merkezi haline getirmiş, bilhassa şairlerle mûsikîişnasları himayesi altına almıştır. Şairler kendisini övmek için birbirleriyle âdeta yarışa girmişlerdir. Endülüs şiiiri onun döneminde zirveye ulaşmıştır. Devrin meşhur edip ve şairlerinden bazıları şöylece sıralanabilir: Ebü Bekir Muhammed b. Melah, Ebü'l-Velîd İbnü'l-Muallim, A'lem eş-Şentemerî, İbn Ammâr el-Endelûsî, Ebü'l-Velîd el-Bâcî. Onun zamanında telif faaliyetlerinde de büyük bir canlılık görülmektedir. İbn Mesleme el-Kurtubî *Hadîkatü'l-irtiyah fi vafîi hakîkati'r-râh*, Habîb (Hubeyb) lakabıyla tanınan İsmâil b. Muhammed *el-Bedî' fi faşli'r-remîc*, Ebü'l-Velîd el-Bâcî *Kitâbü'l-Muntekâ* adlı eserlerini bu dönemde yazmışlardır. İbnü'l-Katâtân, *Şerhu'l-eş'âr ve Şerhu'l-Hamâse* adlı eserlerini onun adına kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 285-288; X, 151-155; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 22-39; ayrıca bk. İndeks; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, bk. İndeks; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Rabat 1934, bk. İndeks; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 156-159; Makkarî, *Nefhu't-ţib*, bk. İndeks; Dozy, *Spanish Islam*, s. 628-661; A. C. Fierro, *al-Motadhid rey de Sevilla*, Sevilla 1930; Cebrâil Süleyman Cebbûr, *el-Mülükü's-şu'arâ*, Beyrut 1401/1981, s. 263-270; Muhammed b. Abbûd, *et-Târîhu's-siyâsi ve'l-ictimâ'i li-İşbiliyye*, Titvân 1983, s. 55-63; a.m.f., "Devletü Benî 'Abbâd: Tahlîlü kıyamîhâ ve süku'ihâ", *el-Bahşû'l-ilmî*, sy. 32, Rabat 1401/1981, s. 54-58; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings*, Princeton 1985, s. 95, 155-156; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelûs: Dûvelü't-tavâ'if*, Kahire 1408/1988, s. 39-58, ayrıca bk. İndeks; E. Lévi-Provençal, "al-Mu'tazid Billâh", *EP* (İng.), VII, 760-761.

CÂSİM EL-UBÛDÎ

MÜTE SAVAŞI

(غزوة مؤتة)

Müslümanların
Suriyeli hristiyan Araplar
ve Bizans ordusuyla yaptığı ilk savaş
(8/629).

Müte, Lût gölünün güneyinde Kerek'e 11, Kudüs'e 50 km. uzaklıkta geniş tarım arazilerine sahip yerdir. Burada yapılan savaş Hz. Peygamber katılmadığı için bir seriyye olmakla birlikte bazı kaynaklarda "gazve, ba's (ordu), yevm", Resûl-i Ek-